

ZAIF KO'RUVCHILAR NUTQ VA TAFAKKURINING PSIXOLOGIK RIVOJLANISHI XUSUSIYATLARI.

Jizzax davlat pedagogika instituti

Tabiiy fanlar fa'kulteti, Biologiya va uni o'qitish
metodikasi kafedraasi o'qituvchisi D.I.Mustafaqulova
Logopediya yo'nalishi I – kurs magistr Otabek
Ismatullayev.

Annotatsiya: Zaif ko'ruvchi o'quvchilarning tafakkuri va nutqidagi rivojlanish o'ziga xosligi bilan sog'lom tengqurlaridan farqlanib turadi. Zaif ko'ruvchi bolarning atrof-olamni idrok etishida ushbu o'ziga xoslik o'z ta'sirini ko'rsatadi. Uning tevarak-atrof haqidagi tasavvurlari sog'lom bolaga nisbatan chegaralangan bo'ladi. Shuning uchun dastlabki davrda aniq tasavvurlar bilan qurollantirishning, boyitishning maxsus metodlari yordamida bilim darajasi yuqoriga ko'tariladi. Sog'lom, eshituvchi bola tug'ilgandan keyingi dastlabki yillardanoq og'zaki nutqni egallashga intilib boradi, tasavvurlari umumlashtirishga o'rganadi.

Kalit so'zlar: o'quvchilarning tafakkuri, tevarak-atrof, tasavvur, og'zaki nutq, eshituv, ko'ruv orqali idrok etish, jonsiz, tirik tabiat, korreksion, rivojlantiruvchi vazifa, tahlil, sintezga, induksiya, deduksiya, umumlashtirish, fikr yuritish, sabab, oqibat, aniqlash, taqqoslash, qarama-qarshi qo'yish.

Zaif ko'ruvchi o'quvchilarda og'zaki nutq boshlang'ich pog'onadan kommunikatsiya vositasi sifatida shakllanadi. Sizga ma'lumki, og'zaki nutqqa o'rgatish o'quvchilar uchun birmuncha oddiy nutq shaklini o'rgatishdan boshlanadi. Demak, o'quvchilar ta'limning birinchi kunlarida o'qituvchining og'zaki nutqini ikki shaklda: og'zaki shaklda qabul qilishga o'rganadi. Eshituv apparatini ta'limda qo'llash o'quvchilar o'qituvchi nutqini eshituv, ko'ruv orqali idrok etishiga yordam beradi. Muloqotga o'rgatish jarayonida qo'llaniladigan til materiali o'zining asosiy qismi bilan nutq uchun ham, og'zaki nutq uchun ham

umumiydir. Og‘zaki nutqqa o‘rgatishdagi asosiy vazifa o‘quvchilarning talaffuz malakalarini shakllantirishdan iboratdir. Og‘zaki nutq korishida nuqsoni bor bolalar tomonidan qiyinchilik bilan egallanadi. Maktabda bu vositaga o‘qitish birinchi kundanoq boshlanadi. Ayniqsa, tayyorlov sinfida og‘zaki nutqni shakllantirish tilga o‘qitishning umumiy sistemasiga kiradi. Zaif ko‘ruvchi bolalarning og‘zaki nutqini shakllantirishda idrok etish jarayoni shakllantiriladi. Jumladan, eshituv idroki, ko‘ruv idroki, taktil-sezgi idroki rivojlantiriladi. Og‘zaki nutq eshituv va ko‘rib eshituv idroki yordamida idrok etilishi zaif ko‘rinishda nuqsoni bor bolalar maxsus maktablarida keng qo‘llaniladi. Barcha nutq materiali o‘qituvchi tomonidan ovoz kuchaytirgich apparat yordamida beriladi.

Biz yuqorida zaif ko‘ruvchi bo‘lgan o‘quvchilarning og‘zaki nutqini shakllantirishning dastlabki bosqichlari haqida qisqacha ma‘lumotga ega bo‘ldik.

Masalan, “Atrof-olam bilan tanishtirish” zaif ko‘ruvchi bolalarning og‘zaki nutqini shakllantirishga yordam beruvchi fandır. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar atrof-olamdagi jonsiz va tirik tabiat to‘g‘risidagi, insonlar faoliyati bilan bog‘liq jarayonlarni tushunib borar ekan, o‘quvchilar mavzuga oid kerakli nutq materialini o‘zlashtiradi va o‘z-o‘zidan og‘zaki nutqi rivojlanadi. So‘zni jonli predmet bilan bog‘lash ko‘nikmalari shakllantiriladi.

Bizga ma‘lumki, nutq dialogik va monologik nutqqa bo‘linadi. Dialogik yoki so‘zlashuv nutqi ikki yoki undan ortiq so‘zlashuvchilar orasidagi fikr bayon qiluvchi nutq asosida yangi bilimlar o‘zlashtiriladi. D.B.Elkonin “Bolaning faoliyati kattalar faoliyatidan ajralmagan”, deb ta‘kidlaydi. So‘zlashuv nutqi o‘quvchilarning kattalar bilan birgalikdagi faoliyatining bir qismi hisoblanadi.

Bunda bolalarning nutqi kattalarning savollariga javob berishdan iborat bo‘ladi. Zaif ko‘ruvchi o‘quvchilar maktabida so‘zlashuv nutqiga alohida maxsus darslar ajratilmaydi, lekin maktab dasturida “So‘zlovchi nutqini rivojlantirish” o‘quvchilarni nutqiy kommunikatsiyalarning 5 xil ko‘rinishi bo‘yicha o‘qitishni ko‘rib chiqadi:

1. Murojatni tushunish va buyruqni bajarish, iltimosni ifodalash.

2. O'qituvchi yoki tarbiyachining topshirig'i bo'yicha o'rtog'iga murojat qilish.
3. Savollarga javob berish.
4. Bajarilgan ish haqida ma'lum qilish.
5. Dialogda qatnashish.

Masalan, 1-sinfda "Atrof-olam bilan tanishtirish" darslarida o'qituvchi "Gulga suv quy", "Qushga don ber" kabi iboralardan foydalangan holda topshiriq beradi, o'quvchining topshiriqni bajara olishi so'zlashuv muloqotining rivojlanib borayotganligidan dalolat beradi. O'qituvchi so'zlashuv nutqiga o'qitishda og'zaki nutq bilan birgalik qo'llaydi. Nutq yordamchi muloqot vositasi sifatida qo'llaniladi. O'qituvchi o'quvchiga "O'g'limning chelagini so'ra" topshirig'ini beradi (3-sinf. "Tabiatshunoslik", "Bahor faslidagi insonlar ish faoliyati" mavzusi, amaliy mashg'ulot). O'qituvchi topshiriqni bajarishda dialogik nutqdan foydalana olishi lozim. ("O'g'lim, menga chelak ber" tariqasida).

O'qituvchi o'quvchiga savollar bilan murojaat etishi mumkin. "Hozir qanday fasl?", "It qanday hayvon?", "Nima uchun qor yog'di?", "Nima sababdan barglar sarg'aydi" kabi.

Bajarilgan ish haqida o'qituvchiga axborot berish o'quvchining og'zaki so'zlashuv ko'nikmasini qay darajada egallaganiga bog'liq.

"Bugun sen nima qilding?", "Bugun men darsda poliz ekdim" (kichik sinf o'quvchisi og'zaki daktil holda bayon etadi).

O'qituvchi o'quvchilarni dialogda faol ishtirok etishga undaydi, muammoli vaziyat usulini to'g'ri qo'llay oladi.

Demak, zaif ko'ruvchi o'quvchilarga tabiatshunoslikni o'qitish jarayonida og'zaki, so'zlashuv nutqi shaklantirilib, rivojlantirilib boriladi.

Nutq faoliyatining eng murakkab shakllaridan biri - bog'lanishli nutq o'qigan matn mazmunini og'zaki yoki yo zma holda bayon etish bog'lanishli nutqning asosiy ko'rinishidir.

Insho esa bog'lanishli nutqning yozma ijodiy shakli hisoblanadi.

Bog'lanishli nutqning bu ikki shakli ham nutq o'stirish, nutqni adabiy

soʻzlar bilan boyitish hamda bolalarning tafakkurini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Oʻquvchilar oʻqilgan asos yoki kuzatilgan narsa hamda voqea- hodisalar yuzasidan berilgan savollarga kengaytirib, toʻliq javob berishda javoblarning mantiqiy tomoniga ahamiyat berib, uni kichik hikoya tarzida ifodalashga, oʻqilgan hikoya, kuzatilgan narsalardagi asosiy tomonlarni ajrata bilish va ularni aniq soʻzlar bilan gapirib bera olishga oʻrgangan boʻlishi kerak. Zaif koʻruvchi bolalar maktab dasturida bogʻlangan nutqni rivojlantirish dasturi mavjud boʻlib, undagi nutqiy material barcha darslar uchun majburiydir.

1. Muloqotni tushunish, buyruqni bajarish, xohish, istak bildirish, iltimos qilish.

2. Oʻz xohishiga koʻra sinfdoshlari bilan muloqotga kirishish.

3. Savollarga javob berish.

4. Bajarilgan yoki bajarilmoqchi boʻlgan ish haqida hisobot berish.

5. Dialogda qatnashish.

Bu ishlar amalga oshirish esa quyidagi omillarga asoslanadi.

1. Bogʻlangan nutqning tarkibidagi undov va buyruq gaplar sodda, aniq boʻlib, insoyoning aniq harakat qismi bilan bogʻliqdir.

2. Bogʻlangan nutqda qoʻllangan undov va buyruq gaplar nutqning impressiv shaklini shakllantirishga imkon beradi.

3. Undov gaplarning yana bir ahamiyati: oʻquvchilar ularni tez eslab qoladi, chunki ular tarkibida doimiy aniq grammatik kategoriyalar qoʻllaniladi (ot, feʼl).

Masalan: Zaif koʻruvchi bolalar uchun moʻljallangan dastur mazmuniga binoan, “Atrof-olam bilan tanishtirish” fanida tayyorlov sinfi oʻquvchilari (tabiatdagi oʻzgarishlar, jonli va tirik tabiatni kuzatishlar natijalarini aniqlashtirishga, ekskursiya haqida soʻzlab berishga, koʻproq predmetini taʼriflab berishga oʻrgana boradi).

Tabiatshunoslik fanlarini oʻqitishda zaif koʻruvchi bolalarning lugʻat boyligi oshirilib, rivojlantirib boriladi. Oʻqituvchi istalgan fan boʻyicha darsni rejalashtirganida, nafaqat darsning mazmunini aniqlashtiradi, balki taʼlim

jarayonidagi nutqiy materialni o‘quvchilar o‘rtasidagi muloqotni ham ajratib ko‘rsatadi. Bu nutqiy material (tanlash) berilgan fan bo‘yicha dastur asosida va so‘zlashuv nutqini rivojlantirishda rejalashtiriladi. Nutqiy materialni tanlashda E.E.Vishnevskayaning metodik ko‘rsatmalari asosida yondoshiladi. U dars mazmuniga ko‘ra, birmuncha keskin nutqiy materialni tanlashni taklif etadi. Tabiatshunoslik darslarida tushunchalarning shakllanishi, kiritilgan bilim va malakalarni qayd etish uchun kerak bo‘lgan materialni bir necha guruhlarga ajratib ko‘rsatadi. Ikkinchi guruh o‘qituvchi tomonidan beriladigan, so‘zlashuv nutqini rivojlantirishga qaratilgan nutqiy material tanlanib ko‘rsatilgan.

Masalan, “Tabiatshunoslik” fanida 3-sinfda “Hayvonlar” mavzusi berilgan. Ushbu mavzu bo'yicha o‘qituvchi nutqiy materialni quyidagi guruhlar bo'yicha tayyorlab ko‘rsatadi.

1-jadval

So‘zlashuv nutqini tanlash		
1-guruh Mavzuga oid tushuncha va.	2-guruh O‘qituvchi va o‘quvchi muloqoti uchun iboralar	3-guruh O‘quvchilarning o‘zaro murojaati uchun
<p>Hayvonlar, uy hayvoni, it, ot, sigir, mushuk. Sigir sut beradi, o‘t yeydi.</p> <p>Mushuk sut ichadi.</p> <p>It suyak g‘ajiydi.</p> <p>Yungi momiq, miyovlaydi, sut ichadi, oq-qora, kulrang bo‘ladi. Shu</p>	<p>O‘quvchilar:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Biz nima qilamiz? - Menga kitob bering. - Menga oq, jigarrang, qora qalam bering. - Iltimos, mening ishimni ko‘rib bering. - Men chiqib bo‘ldim. <p>O‘qituvchi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Menga savol bering. - olim, senganimakerak? - Menga ko‘rsating. - Nima uchun uy hayvoni? 	<p>Navbatchiga:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Iltimos, tabiat kalendarini to‘ldiring. ~ Kuzatuv daftarini bering. <p>O‘rtog‘iga:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Senda qizil qalam bormi? - Sen nima qilding? - Menga yordam ber. - Mendan oladi.

Nutqiy materialni bunday tanlash va rejalashtirish o‘qituvchiga, nafaqat tushuncha va tasavvurlarni bolalarda shakllantirishga, balki nutqiy muloqotni rivojlantirishga ham yordam beradi. Darsga tayyorgarlik ko‘rishda o‘qituvchi

nutqiy material uchun keltirilgan mexanikani ham o'ylab chiqadi. Darsdan so'ng bu material maxsus stendda yo'nalish kabi saqlab qolinadi.

Ikkinchi va uchinchi guruhga tegishli bo'lgan nutqiy materialni tayyorlashda o'qituvchi nutqiy lug'atni doskaga yoki plakatga yozadi. O'qituvchi o'zining so'z muloqoti uchun zarur topshiriqlarni individual o'qish uchun maxsus kartochkaga yozadi. So'zlovchi nutqida ba'zi umum foydalanuvchi so'z va iboralardan dars davomida foydalanishi mumkin. Zaif ko'ruvchi o'quvchilar uchun asosiy qiyinchiliklar so'roq gaplar bilan murojaat qilishda ko'rinadi. Tabiatshunoslik darslarida boy tabiiy materialga ega bo'lganligi sababli o'quvchilarda so'zlashuv muloqotiga kirishish zarurati tug'iladi. Demak, zaif ko'ruvchi o'quvchilarga tabiatshunoslik fanlarini o'qitishda ularning barcha nutq shakllari rivojlantiriladi. Shuningdek, lug'at boyligi oshiriladi, rivojlantiriladi. Tabiatshunoslikni o'qitishning korreksion rivojlantiruvchi vazifasi hal etiladi.

Tabiatshunoslik tasavvurlari va tushunchalarini shakllantirishda tafakkur va nutq muhim rol o'ynaydi. Ko'pincha, kichik maktab yoshidagi zaif ko'ruvchi o'quvchilar tabiatni kuzatib, xulosa chiqara olmaydi. Bajargan ishlarining mazmunini aytib bera olmaydi. Kuzatishlarini amaliy tajriba, darslik matni bilan bog'lashga qiynaladi, o'rganilgan mavzuni bayon etib bera olmaydi.

Shuning uchun ham tabiatshunoslik darslarida foydalanish uchun o'qituvchi aqliy ishning muayyan shakllariga - tahlil va sintezga, induksiya va deduksiyaga, eng muhim belgilarni ajratishga, umumlashtirishga, fikr yuritish bo'yicha masalalarni yechishga, sabab va oqibat bog'lanishlarini aniqlashga, taqqoslash va qarama-qarshi qo'yishga tayanishi kerak. o'quvchilar, ko'pincha, narsalarning, hodisalarning ahamiyatli belgilarini ajratishga qiynaladi, shu sababli bu ishni kuzatishlar bilan bog'lash yoki o'quvchilarning tasavvurlariga asoslanib, yoki xotiralari bo'yicha o'tkazish zarur.

Kuzatishlar muntazam ravishda xilma-xil materialda olib boriladi. Gul va uning tabiatda tovlanishini kuzatish ham o'quvchilarda qiziquvchanlikni tarbiyajashda, o'rab turgan olamni ko'ra bilish va qabul qila olishga yordam beradi. Bularning barchasi tafakkur va nutqning rivojlanishini ta'minlovchi

bazadir.

Tabiatshunoslik darslarida zaif ko'ruvchi bolalar o'quvchilarning nutqini rivojlantirish.

Nutq, birinchi navbatda, ichki va tashqi nutqqa bo'linadi. Ichki nutq insonning o'z ichiga murojaat etgan nutqdir. U gapirilmaydi ham, yozilmaydi ham. Ichki nutqda, asosan, alohida so'z va iboralar qo'llaniladi. Ichki nutq doirasida bolalar yangi bilimlarni o'zlashtiradi, material yuzasidan fikr yuritadi va og'zaki so'z yuritish hamda matn yozishga tayinlanadi, hamda gap tuzadi, gapiradi, so'ngra gapiradi yoki yozadi. Bunday tayyorgarlik natijasida o'quvchilar nutqining sifati yaxshilanadi. Shuning uchun o'quvchi bolalarga gapirish yoki yozishdan avval tayinlanishni, gapirish yoki yozishdan oldin gapiradiganlarini o'ylab ko'rishni, kerakli so'zlarni tanlashni, gaplarni tuzishni tavsiya qiladi.

Tashqi nutq boshqalarga murojaat etiladigan nutqdir. Tashqi nutq tovushlar yoki grafik belgilar vositasida ifodalanadi. Tashqi nutq ikki tomonlama faoliyat bo'lib, nutqiy fikrlarni bayon etuvchi va qabul qiluvchilarning mavjud bo'lishini nazarda tutadi. Bayon etuvchi gapiradi yoki yozadi, qabul qiluvchi o'qiydi yoki eshitadi.

Tashqi nutq dialogik yoki monologik bo'lishi mumkin.

Dialogik yoki so'zlashuv nutqida ikki yoki bir necha suhbatdoshlar orasidagi fikr-mulohazalarning yuritilishi nazarda tutiladi.

Bolalarning nutqi kattalar tomonidan berilgan savollarga javoblardan, turli faoliyat chog'ida kelib chiqqan qiyinchiliklarni yengish va o'z istaklarini qondirish maqsadida, bolalarning kattalarga bergan savol va istaklaridan tashkil topgan.

Nutqiy muloqot bolalar tomonidan har xil gap turlari o'zlashtirilishi bilan, asosan, taqlid qilib o'zlashtirilgan undov gaplar egallanishi bilan boshlanadi. Keyinchalik bolalarning nutqida so'roq va darak gaplar paydo bo'ladi.

Zaif ko'ruvchi bolalarga til o'rgatish ham dastlab dialogik nutqni rivojlantirishdan boshlanadi. Sababi dialogik nutq o'zlashtirish jihatdan osonroq va o'zaro muloqot o'rnatish jihatidan qulayroq hisoblanadi.

Dialogik nutqning xususiyatlari F.S. Vigotskiy, A.A. Leonev, A.R. Luriya,

A.K. Markova, O.B. Sirotinina, L.V. Xerba, L.P. Yanubinskiy va boshqa psixologlar hamda tilshunos olimlar tomonidan o'rganilgan.

Dialogning asosiy belgilari suhbatdoshlarning navbatma-navbat gapirishidan iborat bo'lib, har bir keyingi gap oldingi gap bilan bog'lanadi. Gaplar almashuvi bevosita mavjud bo'lgan vaziyat bilan bog'liq bo'lib, oldindan o'ylab ko'rmasdan va rejalashtirmasdan amalga oshiriladi. Dialogik nutqda gaplardan foydalanish zarurati bo'lmaydi, go'yoki dialogik mazmuni mavjud bo'lgan vaziyat, ohang, imo- ishoralar bilan to'ldiriladi.

Dialogik nutq turli faoliyat jarayonida vujudga kelib, kattalar va bolalar hamkorligidagi faoliyatda rivojlanib boradi. Jamoa bo'lib faoliyat ko'rsatish chog'ida nutq murakkablashib boradi.

Zaif ko'ruvchi bolalar so'zlashuv nutqini o'stirish maqsadiga ma'lum vaziyatda paydo bo'ladigan dialog va suhbat xizmat qiladi. Suhbat ma'lum maqsad va mavzu doirasida o'zlashtirilgan dialogdir. Suhbatda qisqa gaplar bilan bir qatorda, keng boshlanishli xabarlar ham ishlatiladi. Dialog bolalar tomonidan dastlab o'zlashtiriladigan sodda uslubdir.

Muloqotga kirishishni o'rganish jarayonida bolalar tomonidan o'zlashtirilgan lug'aviy material daktil hamda og'zaki nutq uchun umumiy, daktil nutqdagi barcha material og'zaki nutqni ko'ruv, eshituv orqali qabul qilish uchun ham zarur hisoblanadi. Lekin og'zaki nutqqa o'qitishning ikkinchi yo'nalishi o'quvchilarda talaffuz shakllarini shakllantirish ham mavjud. Ish ikki yo'l orqali amalga oshiriladi.

1. Bolalarga daktil nutq materialini og'zaki talaffuz qilishga undash bilan bog'liq. Ushbu talablar o'quvchilarda nutq harakat apparatining faollashishiga va so'zlarning to'g'ri talaffuziga yaqinlashishiga o'rgatish uchun xizmat qiladi.

2. Talaffuzga o'rgatish sistematik ishni o'z ichiga oladi. Lekin bu holda nutqning shakllanishida muloqot vositasi bo'lib qolaveradi.

Zaif ko'ruvchi bolalar maktabida so'zlashuv nutqiga o'rgatish maxsus dars sifatida dars jadvaliga kiritilmagan, lekin boshlang'ich sinflardagi barcha o'quv fanlarining mazmuni zaif ko'ruvchi bolalarni tilga o'qitish tizimi va tamoyillariga

binoan, ulaming soʻzlashuv nutqini rivojlantirishga qaratilgan.

1—4-sinflarda nutqning dialogik shakliga quyidagi talablar qoʻyiladi. Shu sinflar uchun moʻljallangan dasturda nutq faoliyatining 5ta muloqot turi amalga oshiriladi.

1. Bola oʻqituvchining berayotgan savol, vazifa, topshiriq, murojaatini tushunishini va bajarishi kerak.

2. Oʻquvchi oʻqituvchiga, doʻstlariga dialog shaklida murojaat qilishi kerak (savol, iltimos, istak bilan).

3. Oʻquvchi savol berishi va boshqalarning bergan savollariga javob berishi (har qanday mavzuda) kerak.

4. Oʻzining bajargan ishi toʻgʻrisida axborot berishi lozim.

5. Hamma mavzudagi dialogda ishtirok etishi zarur.

Dialog tarkibida beriladigan zaif koʻruvchi bolalar ogʻzaki soʻzlashuv nutqini tashkil etgan barcha gaplar, asosan, muloqotga undovchi mazmunini tashkil qiladi va ular quyidagi talablarga javob beradi.

1. Berilantgan gap sodda va aniq inson faoliyati hamda xatti- harakatlari bilan chambarchas bogʻliqdir.

2. Berilantgan gap mazmunini bolaning kundalik hayotida uchraydigan narsa va hodisalar tashkil etadi.

3. Berilayotgan gaplar bolaning impressiv nutqini rivojlantirishi, oʻziga qaratilgan nutqni diqqat bilan qabul qilishi kerak.

4. Berilayotgan gaplarni oʻquvchilar oson va tezda eslab qoladi.

Sanab oʻtilgan vazifalar 1—4-sinflarda soʻzlashuv nutqini rivojlantirish dasturida va daktil nutq buzilishida tayyorlov sinflarida amalga oshirilishi nazarda tutilgan. Zaif koʻruvchi bolalar maktablarining tayyorlov sinflarida oʻquvchilar kommunikatsiya tamoyiliga asosan daktil nutq shakllarida oʻqitiladi. 1-4 – sinflarda bu ogʻzaki shakllarda olib boriladi. Yil sayin oʻqitish bolalarning nutqiy faolligini rivojlantiradi va pedagoglarning ular oʻrtasida muloqot yuritishi uchun bajarantgan rolining ancha kamayishiga olib keladi.

Tabiatshunoslik darslarida soʻzlashuv nutqi materialini tanlash va

o'quvchilar nutqiga kiritish.

Kommunikativ tizimning muallifi S.A. Zikov "Zaif ko'ruvchi bolalarga tilni o'rgatish ishini tashkil etish va nutqiy materialni tanlash" da asosiy pedagogik talablarin ilgari suradi:

1. Tilni muloqot vositasi sifatida, ya'ni uni qo'llash chog'ida, amalda, dialoqlarda o'rgatish.

2. Bolalarda so'z vositalarini qo'llash ehtiyojini va ixtiyonrini tarbiyalash.

3. Nutqiy sharoit va muhitni yaratish hamda uning rivojlantiruvchi salohiyatini o'stirish.

4. Bolalarning jamoa bo'lib amaliy faoliyatini rivojlantirish sharoitida tilni o'zlashtirishni ta'minlash.

5. O'zaro muloqotda va o'qituvchi bilan bo'lgan muloqotda nutqning turli shakllarini qo'llashga o'rgatish.

6. "Zaif ko'ruvchi bolalarga nutqiy muloqotini rivojlantirish uchun dastlabki bosqichdan daktilologiyani qo'llash, talaffuz va yozuv malakalari rivojlanishi bilan daktil nutqni yordamchi vosita sifatida ishlatish.

7. Nutqiy materialni dastur talablariga muvofiq, bolalar imkoniyatlarini hisobga olgan holda tanlash.

8. Muloqotda qo'llaniladigan nutqiy materialni og'zaki nutq, leksika va sintaksisga yaqinlashtirish, ya'ni, birinchi navbatda, to'liqsiz gaplarni, na'munaviy so'roq, undov, darak gaplarni berish.

9. Beriladigan nutqiy material bolalarning talaffuz imkoniyatlari, so'zlarning tovush –xarf tuzilishiga bog'liq bo'lmasligi kerak.

10. Beriladigan nutqiy material pedagog bilan birgalikda, pedagog ketidan, mustaqil (namuna asosida) gapirish vositasida kiritiladi, So'z ma'nosi, ularning yasalish usullarini ko'rsatish talab etilmaydi.

11. So'zlar ma'nosini aniqlashtirish va umumlashtirish maqsadida bir xil so'zlarni turli gaplarga kiritish.

E.E. Vishnevskaya bu borada o'zining muhim taklifini kiritgan. Dars uchun tanlangan nutqiy materialni u 3 guruhga ajratadi.

1. Olingan bilimlarni, tushunchalarni mustahkamlash uchun quyidagi ifodalar predmet amaliy ta'lim darslarida ishlatiladi: materiallar, applikatsiyalar, qurollar, harakat nomlari va ular bilan bajariladigan xatti-harakatlarni ifodalovchi so'zlar.

2. O'quvchi va o'qituvchining muloqotlari kiritiladi: topshiriq berish, so'zlashuv muloqotiga undash, o'quvchilar ishlariga baho berish, yordam so'rash, iltimoslar va hokazo talablar.

3. O'quvchilarning bir – biri bilan muloqoti, yordam berish to'g'risidagi iltimos, o'rtog'ining ishiga baho berish va hokazo.

Dastlabki bosqichda so'zlashuv nutqni o'stirish chog'ida qo'llaniladigan uslublar bolalarning yoshi xususiyatlariga o'zlashtiradigan nutqiy material dastur vazifalariga mos keladi. Bunda, birinchi navbatda, darslarda yakka – yakka mashg'ulotlarda, darslardan tashqari paytda, kun davomida, erkin faoliyatda yuzaga keladigan tabiiy vaziyatlardan foydalaniladi. Shuningdek, o'qituvchi tomonidan bolalarni gapirishga undaydigan, hissiyotiga ta'sir qiladigan maxsus vaziyatlarni yaratadi.

Zaif ko'ruvchi o'quvchilarning tabiatshunoslik darslarida so'zlashuv nutqini rivojlantirishda dastur talablari asosida, fanlararo bog'liq ustunlarini o'rnatgan holda olib borilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. "Tabiatshunoslik" fanidan berilgan nutq materiallari "Nutq o'stirish", "Matematika", "Ona tili", "Predmet amaliy ta'lim", fanlarida takrorlanib, mustahkamlanib borilishini yanada jadallashtirish lozim. Shuningdek, fan o'qituvchisi sinf rahbari, dars olib boruvchi o'qituvchi, tarbiyachi, ota-ona hamkorligidagi ishlari bir tizimga solish zarurligi maktab-intenetlarning bosh masalasiga aylanmog'i lozim. Zaif ko'ruvchi o'quvchilarning tabiatshunoslik darslarida so'zlashuv nutqini rivojlantirish bo'yicha quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Zaif ko'ruvchi o'quvchilarning tabiatshunoslik darslarida so'zlashuv nutqini rivojlantiruvchi topshiriq va savolli kartochkalarni qo'llash. Og'zaki savol va topshiriqni tushuna bilish ularning nutqini o'stirish bo'yicha dastur talabidir. Ayni paytda topshiriq va savollar o'yini bolalar so'zlashuv. nutqini faollashtirish va mustaqillashtirish vositasidir. Topshiriq

matnlariga bolalar har xil sharoitlarda yangi soʻzlar kiritadi.

Bu oʻyinlar ogʻzaki usulda berilgan, zalda jadvalchaga yozilgan topshiriqlar yordamida olib boriladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1.D.I.Mustafaqulova.Developing of sustematic thinking ofstudents in biology courses.2020-11-09.

2.D.I.Mustafaqulova.Darslarda muammoli oʻqitish texnologiyasi.Taʼlim texnologiyalari.2016.Toshkent 91-95 bet.

3.D.I.Mustafaqulova. Махсус мактабларда экологик таълим-тарбияни ташкил этиш ва амалга ошириш принциплари. Ислом Каримов асарларида мамлакатимиз ёшлари ҳаётий позициясини шакллантириш ва таълим – тарбия масалалари. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. 2017 йил 26 май.

4.D.I.Mustafaqulova.Maxsus maktab oʻquvchilarida tabiatshunoslik darslarida tashkil etish masalalarini ilmiy adabiyotlarda yoritilishi.

5.Mustafaqulova, D. (2022). MAXSUS MAKTABDA TABIATSHUNOSLIK OʻQITISH DASTURINING MAZMUNI: GEOGRAFIYA FANI MISOLIDA. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6).
извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5483>